

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

הצעת סוגית הגמרא באומרים 'אנוסים היינו'

במשנה במסכת כתובות (יח:) ברישא שנינו: העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה, אבל אנוסים היינו, קטנים היינו, פסול עדות היינו - הרי אלו נאמנים. ובסיפא שנינו: ואם יש עדים שהוא כתב ידם או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר [- היינו שיש שטר אחר שחתום בכתב ידם ויכולים אנו לקיים את כתב ידם באמצעות אותו שטר גם בלא עדותם על שטר זה] - אינן נאמנים.

ובהוה אמינא מביאה הגמרא מימרא בשם רמי בר חמא על הסיפא במשנתנו, שכל מה שנאמר במשנה שאם ניתן לקיים את השטר שלא על פי עדותם, הם אינם נאמנים לבטל את השטר, היינו דוקא באופן שאומרים שהיו אנוסים מחמת ממון [- שעשו זאת מחמת שחששו מהפסד ממוני שהיה נגרם להם] - שמשום כך אינם נאמנים לומר זאת על עצמם שאין אדם משים עצמו רשע, והרי בעדותם רוצים הם לומר שחתמו על השטר מחמת אונס שהוא מעשה רשע. אבל אם אומרים שהיו אנוסים מחמת נפשות - דהיינו שבעל השטר רצה להורגם אם לא יחתמו עבורו (רש"י) - באופן זה יהיו נאמנים לבטל את השטר.

ולפי ביאור זה שהטעם שאינם נאמנים הוא משום 'אין אדם משים עצמו רשע', צריך להבין מדוע אינם נאמנים גם בשני המקרים הנוספים במשנה, דהיינו כשאומרים 'קטנים היינו' ו'פסולי עדות היינו'. וכתבו התוספות (לא שנו) שלומר 'קטנים היינו' אינם נאמנים משום ש'חזקה אין העדים חותמין על השטר אלא אם כן נעשה בגדול', כמבואר בהמשך הסוגיא [ופירש רש"י (יט.) שהוא הדין שאין בעל השטר מחתים עדים קטנים]. ולומר 'פסולי עדות היינו' אינם נאמנים מאחר והמלוה מדקדק בעדיו לראות שכשרים הם, כמבואר גם זה בהמשך הסוגיא.

מסקנת הגמרא שדברי רמי בר חמא נסובים על הדין הראשון במשנה

הגמרא מביאה את דחייתו של רבא לביאור זה בדברי רמי בר חמא, שכן אף אם אומרים 'אנוסים היינו מחמת נפשות' אין להאמין לעדותם זו, מאחר שבעדותם רוצים הם לפסול את השטר, וכבר אמר ריש לקיש "עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין" - וכיון שכן, אין העדים יכולים לחזור ולהעיד עדות שונה מהעדות שבשטר, שכן "כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד".

ומכאן זה מסיקה הגמרא שדבריו של רמי בר חמא נסובים על הרישא במשנה, על עדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים או קטנים או פסולי עדות היינו, שעל כך אמר רמי בר חמא: לא שנו אלא שאמרו אנוסין היינו מחמת נפשות [- שאמר בעל השטר הזה להרגנו, ואדם חזק הוא. רש"י], אבל אמרו אנוסין היינו מחמת ממון - אין נאמנים, מאי טעמא, אין אדם משים עצמו רשע, ע"כ.

דהיינו שבאופן שהיו אנוסים מחמת נפשות, לא היה חטא בחתימתם, וממילא מדין 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר' מאמינים לכל חלקי עדותם, דהיינו שאף שמעידים על השטר שאינו מזויף ובכתב ידם הוא כתוב, אך מאידך מעידים הם גם שהשטר אינו תקף כיון שאנוסים היו והמעשה עליו מעיד השטר כלל לא היה, ולכן עדותם מתקבלת כולה כאחת ומסקנתה - שאין בעל השטר יכול לגבות בשטרו. אבל, אם מעידים הם שהיו אנוסים מחמת ממון, דהיינו שמחמת הפסד ממוני חתמו על מעשה שלא היה, באופן זה אי אפשר להאמין לכל עדותם, כיון שאיננו יכולים לקבל את עדותם על עצמם שהם רשעים, ולכן הם אינם נאמנים לפסול את השטר.

שינוי ביאור רש"י בהא ד'פסולי עדות היינו'

והנה המשנה נקטה ציור שבו אומרים העדים 'פסולי עדות היינו', וברש"י מצאנו שינוי בביאור 'פסול עדות' זה בפירושו על דברי המשנה ובפירושו בהמשך הסוגיא על מסקנת הגמרא. על המשנה כתב רש"י: פסולי עדות היינו, קרובים או משחקים בקוביא. ואילו על הגמרא כתב רש"י: ופסולי עדות דקאמרי, היינו טעמא דלאו בעדותן משוו נפשייהו רשעים, אלא דאמרי קרובים או עבדים היינו ועכשיו אנו משוחררים.

ובפשטותו, רש"י במשנה אמר את דברו לפי ההוה אמינא בגמרא שהדין המבואר ברישא ש'הפה שאסר הוא הפה שהתיר' נאמר אף באופן שבעדותו עושה עצמו כרשע, ולכן יכול היה רש"י לפרש שפסולי עדות היינו גם 'משחקים בקוביא'. משא"כ למסקנא שמסיקה הגמרא שבאנוסים מחמת ממון לא נאמר הדין ש'הפה שאסר הוא הפה שהתיר' כיון שעושה עצמו רשע בעדותו, אם כן הוא הדין ש'פסולי עדות' אי אפשר לפרשו ב'משחק בקוביא' כיון שהוא עושה עצמו רשע בעדותו, ועל כן פירש רש"י "אלא דאמרי קרובים או עבדים היינו ועכשיו אנו משוחררים".

ואמנם עדיין צריך ביאור מדוע דקדק רש"י וכתב במשנה שה'פסול עדות' עליו הם מעידים הוא פסול 'משחק בקוביא' ולא כל פסול אחר, ובפרט ש'משחק בקוביא' אינו אלא פסול דרבנן, וכמבואר ברש"י בשבועות (לא. ד"ה אבל) שמדאורייתא לא נפסל אלא עד חמס הנוטל בחזקה, ורק חכמים הם שגזרו בו ועשאוהו גזל מדבריהם, ואם כן מדוע דקדק רש"י להביא דוקא דוגמא של פסול דרבנן.

חקירת הארעא דרבנן באאמע"ר באיסור דרבנן וראייתו מסוגיית הגמרא בכתובות

והנה בברכי יוסף (סימן לד ס"ק לד) כתב לחקור האם דין אין אדם משים עצמו רשע, הוא דוקא באומר שעבר עבירה דאורייתא, אבל אם אמר שעבר עבירה דרבנן מהימן ואדם משים עצמו רשע מדבריהם. או דילמא אף בעבירה דרבנן אין אדם משים עצמו רשע.

'אין אדם

משים

עצמו

רשע'

בעבירה

דרבנן

יום ראשון כה תמוז

כתובות דף יח

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

"בספר

ארעא

דרבנ

מביא ראיא

לנידון זה

מסוגייתנו,

בה מפורש

ש'פסולי

עדות' היינו

קרובים או

משחקים

בקוביא,

אינם

נאמנים,

כיון שאין

אדם משים

עצמו רשע"

החידוש היומי מוקדש

לרפואת

הגאון רבי

שלמה בן רבקה

שליט"א

נשמח לאמירת פרק
תהילים לרפואתו

ומרן החיד"א מציין שכבר עמדו בחקירה זו רבנן בתראי, והוא פורט את משנתם. בספר ארעא דרבנן (מערכת האל"ף אות יז) ציין שדין זה לא נתבאר בדברי הטור, שהרי לא כתב בכלל דבריו אלא רק עבירות כגב או גזל או לווה בריבית, שהן כולן עבירות מן התורה. אמנם הוא מביא ראייה לנידון זה מסוגיית הגמרא בכתובות. שהרי מפורש בסוגיא שאם אמרו עדים כתב ידינו הוא זה אבל פסולי עדות היינו - דהיינו קרובים או משחקים בקוביא, אם כתב ידם יוצא ממקום אחר אינם נאמנים, ובגמרא מבואר טעם הדבר משום שאין אדם משים עצמו רשע. הרי להדיא שגם בפסול דרבנן אומרים 'אין אדם משים עצמו רשע'.

הערות הברכי יוסף על ראיית הארעא דרבנן

אמנם בברכי יוסף דקדק בראייתו, שכן הארעא דרבנן מציין את הטעם ש'אין אדם משים עצמו רשע' כהסבר בדין המבואר בסיפא של המשנה ב'אם כתב ידם יוצא ממקום אחר אינם נאמנים' - הסבר זה הוא לפי ההוה אמינא שבגמרא. והרי בהוה אמינא הגמרא כלל לא עסקה בביאור הדין של 'פסולי עדות היינו' אלא רק בביאור הדין של 'אנוסים היינו', שעל טענה זו מבואר בגמרא שאם אמרו אנוסים היינו מחמת ממון הרי אין אדם משים עצמו רשע ולכך אינם נאמנים. ואילו לגבי הדין של 'פסולי עדות היינו' שאינם נאמנים כבר הבאנו בתחילת הדברים את דברי התוספות, שהטעם שאינם נאמנים הוא משום שהמלוה מדקדק ואינו מחתים עדים פסולים על שטרו, ולא בגלל ש'אין אדם משים עצמו רשע'.

ודברי התוספות מוכרחים, כי הרי בלאו הכי אי אפשר לפרש את כל דיני המשנה מכח הכלל ש'אין אדם משים עצמו רשע', שהרי הטעם שאינם נאמנים כשאומרים 'קטנים היינו' הוא בודאי לא מחמת כלל זה, אלא כמו שכתבו התוספות שהוא מחמת ש'אין העדים חותמין על השטר אלא אם כן נעשה בגדול', וא"כ ה"ה לענין 'פסולי עדות היינו', וממילא אין כל ראייה מהגמרא ש'משחק בקוביא' נכלל בכלל ש'אין אדם משים עצמו רשע'.

עוד מעורר הברכי יוסף, שכן בגמרא כלל לא מבואר ש'פסולי עדות' היינו 'משחק בקוביא', אלא שרש"י הוא שפירש כן בדברי המשנה. ואם כן, אפשר לומר שרש"י לא אמר זאת לפי ההו"א בגמרא אלא רק למסקנת הגמרא. ואם נאמר כן הרי אדרבה יש להוכיח מדברי הגמרא להפך - שבעבירה דרבנן אדם משים עצמו רשע, שהרי למסקנת הגמרא דברי רמי בר חמא נסובים על הדין המבואר ברישא של המשנה, שמה שנאמנים העדים כשאומרים 'אנוסים היינו' היינו כשאומרים אנוסים היינו מחמת נפשות, אבל אם אומרים אנוסים היינו מחמת ממון אינם נאמנים שכן 'אין אדם משים עצמו רשע', ואעפ"כ מבואר במשנה שאם אומרים 'פסולי עדות היינו' הרי הם נאמנים, ועל כרחך כיון ש'משחק בקוביא' אין אומרים בו 'אין אדם משים עצמו רשע' ולכן הם נאמנים.

אלא שמדברי רש"י עצמו מבואר לא כן, שהרי כשבא רש"י לפרש את מסקנת הגמרא - שדין הרישא הוא רק כשאינו משים עצמו רשע - הוא מוסיף וכותב: ופסולי עדות דקאמרי, היינו טעמא [דנאמנים], דלאו בעדותן משוו נפשייהו רשעים, אלא אמרי עבדים היינו או קרובים היינו ועכשיו אנו משוחררים, עכ"ל. הרי מפורש שרש"י שינה פירושו מפירושו במשנה והשמיט 'משחק בקוביא', ומשמע שהוא משום שמשחק בקוביא לא יהיה נאמן כיון ש'אין אדם משים עצמו רשע'.

ביאור הכהונת עולם בהשמטת 'משחק בקוביא' בביאור רש"י על מסקנת הגמרא

וציין לדברי הרב כהונת עולם בביאורו על הלכות ריבית (סוס"י קסט) שישב על מדוכה זו, שלכאורה מדברי רש"י במסקנא שהשמיט 'משחק בקוביא' משמע שאין אדם משים עצמו רשע אף בעבירה דרבנן, ולפי זה צריך לומר שמה שנקט במשנה 'משחק בקוביא' היינו לפי ההוה אמינא. אך אם כן קשה למה פירש המשנה כפי הסלקא דעתך ולא כפי המסקנא, ועוד בהו"א מדוע נקט דוקא 'משחק בקוביא' ולא שאר איסורי תורה. ולכן רצה להסיק מדברי רש"י גם במשנה נסובים על מסקנת הגמרא, ודעת רש"י שבדרבנן אדם משים עצמו רשע, ומה שהשמיט רש"י בגמרא את 'משחק בקוביא' הוא 'לאו דוקא', והניח בצ"ע.

אמנם הברכי יוסף לא ניחא ליה בביאור זה, ולכן כתב להפך שדעת רש"י שגם בדרבנן אין אדם משים עצמו רשע, ולכן השמיט רש"י למסקנא 'משחק בקוביא'. ובמשנה שהזכיר משחק בקוביא הוא לפי ההוה אמינא בגמרא, וכמו שמצאנו פעמים רבות בדברי רש"י שמפרש המשנה לפי ההוה אמינא. ולפי רש"י יהיה הביאור בהוה אמינא במה שכשכתב ידם יוצא ממקום אחר אינם נאמנים, משום ד'אין אדם משים עצמו רשע' וכמבואר בגמרא, ודין זה יהיה לא רק בנוגע לאומרים 'אנוסים היינו' אלא גם בנוגע לאומרים 'פסולי עדות היינו' [ולא כפי שפירשו התוספות שאינם נאמנים משום שהמלוה מדקדק בעדיו]. ומה שנקט רש"י 'משחק בקוביא' ולא הזכיר סתם 'עד חמס' הוא משום שבא רש"י אגב אורחא לחדש שאף בעבירה דרבנן אומרים 'אין אדם משים עצמו רשע'.

ביאורי הראשונים בטעם שנקט רש"י 'משחק בקוביא' בביאור המשנה

ובאמת כבר עמדו ראשונים לבאר טעם הדבר שנקט רש"י 'משחק בקוביא' בביאור המשנה. השיטה מקובצת (שם) מביא בשם הרמב"ן שהקשה על פירושו של רש"י שהרי למסקנת הגמרא אינם נאמנים באופן שמעידים עדות רשע על עצמם, וכיצד מפרש רש"י שמעידים על עצמם שהם 'משחקים בקוביא'. ולכן הכריע הרמב"ן כלשונו האחר של רש"י דהיינו קרובים. ובדעת רש"י כתב ליישב "כיון דאיסור דרבנן הוא, משום שאינו עוסק ביישובו של עולם, מהימן". דהיינו שמיישב דעת רש"י גם למסקנת הגמרא שדעת רש"י שבמשחק בקוביא אין אומרים 'אין אדם משים עצמו רשע'.